

PROBLEMS OF THE FINANCIAL SYSTEM IN DEVELOPING COUNTRIES (THE CASE OF UZBEKISTAN)

Ibroximov Abbosbek Shokirjon o'g'li

Student of Tashkent State University of Economics

abbosbek0512@gmail.com

RIVOJLANAYOTGAN DAVLATLARDA MOLIYAVIY TIZIM MUAMMOLARI (O'ZBEKISTON MISOLIDA)

Ibroximov Abbosbek Shokirjon o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

abbosbek0512@gmail.com

Abstract: *This article analyzes the problems of financial systems in developing countries. In particular, the case of Uzbekistan is examined in terms of banking system development, capital markets, financial intermediation, institutional frameworks, and digital transformation. The paper also proposes solutions to ensure financial stability and sustainable development.*

Key words: *financial system, banking sector, capital market, financial intermediation, developing countries, Uzbekistan economy, digital finance, financial stability.*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizimning shakllanishi va rivojlanish jarayonidagi muammolar tahlil qilinadi. Xususan, O'zbekiston misolida bank tizimi, kapital bozori, moliyaviy vositachilik darajasi, institutsional rivojlanish va raqamli transformatsiya bilan bog'liq muammolar o'rganilgan. Shuningdek, moliyaviy tizim barqarorligini ta'minlash va uni modernizatsiya qilish yo'llari ilmiy asosda yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *moliyaviy tizim, bank sektori, kapital bozori, moliyaviy vositachilik, rivojlanayotgan davlatlar, O'zbekiston iqtisodiyoti, raqamli moliya, moliyaviy barqarorlik.*

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy taraqqiyot sharoitida moliyaviy tizim har qanday mamlakat iqtisodiyotining ajralmas va strategik muhim elementi sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizimning samaradorligi iqtisodiy o'sish sur'atlari, investitsiya jarayonlari faolligi va makroiqtisodiy barqarorlik darajasini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli, moliyaviy tizimni chuqur ilmiy o'rganish, uning mavjud muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy masalalardan biri sifatida e'tirof etiladi [1]. Moliyaviy tizim keng ma'noda iqtisodiyotda pul mablag'larining shakllanishi, taqsimlanishi va qayta taqsimlanishini ta'minlovchi institutlar, vositalar va mexanizmlar yig'indisidan iboratdir. U bank tizimi, kapital bozori, sug'urta sektori, investitsiya institutlari hamda davlat moliyasi kabi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Ushbu tizimning samarali faoliyati iqtisodiyotda resurslarning optimal taqsimlanishini ta'minlab, ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligini kafolatlaydi [2]. Ilmiy tadqiqotlarda moliyaviy rivojlanish va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi uzviy bog'liqlik keng o'rganilgan. Xususan, moliyaviy tizim rivojlangan mamlakatlarda jamg'armalar

samarali investitsiyalarga yo'naltiriladi, risklar diversifikatsiya qilinadi va iqtisodiy subyektlar o'rtasida moliyaviy resurslar erkin harakatlanadi. Natijada, iqtisodiy o'sish sur'atlari yuqori bo'ladi. Aksincha, moliyaviy tizimi yetarli darajada rivojlanmagan davlatlarda ushbu mexanizmlar to'liq ishlamaydi, bu esa iqtisodiy rivojlanishning sekinlashishiga olib keladi [3].

Rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizim shakllanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ko'pincha institutsional zaiflik, moliyaviy infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi va kapital bozorlarining cheklanganligi bilan tavsiflanadi. Bunday sharoitda moliyaviy vositachilik darajasi past bo'ladi, bu esa iqtisodiyotning real sektoriga yetarli miqdorda moliyaviy resurslar yo'naltirilmasligiga sabab bo'ladi. Natijada, investitsiya jarayonlari sekinlashadi va iqtisodiy o'sish imkoniyatlari to'liq ro'yobga chiqmaydi [4].

O'zbekiston Respublikasi ham rivojlanayotgan davlat sifatida moliyaviy tizimini modernizatsiya qilish va uni xalqaro standartlarga moslashtirish yo'lida izchil islohotlarni amalga oshirmoqda. So'nggi yillarda mamlakatda bank tizimini isloh qilish, valyuta bozorini liberallashtirish, kapital bozori infratuzilmasini rivojlantirish hamda raqamli moliya xizmatlarini kengaytirish bo'yicha muhim chora-tadbirlar amalga oshirildi. Ushbu islohotlar moliyaviy tizimning ochiqligi va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda [5].

Shu bilan birga, O'zbekiston moliyaviy tizimi hali ham qator tizimli muammolarga duch kelmoqda. Jumladan, bank sektorining iqtisodiyotdagi ustunligi, davlat ulushining yuqori darajada saqlanib qolayotgani, kapital bozori rivojlanishining sustligi, moliyaviy vositachilik darajasining pastligi hamda raqamli moliya infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi mavjud

muammolar sifatida namoyon bo'lmoqda [6]. Ushbu omillar moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni cheklab, iqtisodiy o'sish salohiyatining to'liq amalga oshirilishiga to'sqinlik qilmoqda.

Mazkur ilmiy tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, unda rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizim muammolari tizimli va kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi hamda O'zbekiston misolida ularning amaliy jihatlari o'rganiladi. Bu esa moliyaviy tizimni takomillashtirish va iqtisodiy siyosatni samarali yuritish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi [7].

Tadqiqotning asosiy maqsadi rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizimning mavjud muammolarini aniqlash va O'zbekiston misolida ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- moliyaviy tizimning nazariy asoslarini o'rganish;
- rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizim muammolarini aniqlash;
- O'zbekiston moliyaviy tizimining hozirgi holatini tahlil qilish;
- mavjud muammolarni tizimli baholash;
- moliyaviy tizimni rivojlantirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti sifatida rivojlanayotgan davlatlarning moliyaviy tizimi tanlangan bo'lsa, tadqiqot predmeti sifatida ushbu tizimda yuzaga kelayotgan iqtisodiy munosabatlar va ularning rivojlanish jarayonidagi muammolar majmuasi qaraladi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida iqtisodiy tahlil, statistik kuzatish, taqqoslash usuli, tizimli yondashuv hamda induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida xalqaro moliyaviy institutlar hisobotlari, ilmiy maqolalar va milliy statistik ma'lumotlar keng qo'llanildi [8].

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda rivojlanayotgan davlatlar

moliyaviy tizimidagi muammolar kompleks tarzda tahlil qilinib, O'zbekiston sharoitida ularni hal etishning samarali mexanizmlari ishlab chiqilgan. Shuningdek, tadqiqot natijalari amaliy ahamiyatga ega bo'lib, ular moliyaviy siyosatni takomillashtirish, bank tizimini isloh qilish va kapital bozori rivojini jadallashtirish jarayonlarida qo'llanilishi mumkin.

ASOSIY QISM

Rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizimning shakllanishi va rivojlanishi murakkab iqtisodiy, institutsional va strukturaviy jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. Mazkur tizimning samaradorligi mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining asosiy drayverlaridan biri bo'lib, u orqali jamg'armalar investitsiyalarga yo'naltiriladi, risklar taqsimlanadi hamda iqtisodiy resurslar optimal tarzda taqsimlanadi. Shu nuqtai nazardan, moliyaviy tizimning nazariy asoslarini chuqur o'rganish va uning tarkibiy elementlarini tizimli tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi [1].

Moliyaviy tizim iqtisodiyotda pul mablag'larining harakatini ta'minlovchi mexanizm sifatida faoliyat yuritadi. U o'zining funksional vazifalari orqali iqtisodiy subyektlar o'rtasida moliyaviy aloqalarni o'rnatadi. Ilmiy adabiyotlarda moliyaviy tizimning asosiy funksiyalari quyidagicha tasniflanadi:

- jamg'armalarni safarbar etish va investitsiyalarga yo'naltirish;
- moliyaviy resurslarni taqsimlash va qayta taqsimlash;
- risklarni boshqarish va diversifikatsiya qilish;
- to'lovlar tizimini tashkil etish;
- axborot uzatish va monitoring funksiyasi [2].

Ushbu funksiyalar samarali ishlaganda iqtisodiyotda kapitalning aylanish tezligi oshadi, investitsiya faolligi kuchayadi va

iqtisodiy o'sish barqaror tus oladi. Aksincha, moliyaviy tizimdagi nosozliklar iqtisodiy resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga olib keladi. Moliyaviy tizim bir nechta o'zaro bog'liq komponentlardan tashkil topgan bo'lib, ularning har biri iqtisodiyotda muayyan vazifani bajaradi.

Bank tizimi rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizimning eng muhim va dominant elementi hisoblanadi. Banklar depozitlarni jalb qilish, kreditlashni amalga oshirish va to'lov tizimini yuritish orqali iqtisodiy jarayonlarda markaziy rol o'ynaydi. Ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda banklar moliyaviy vositachilikning asosiy qismini tashkil etadi [3]. Biroq, bank tizimining haddan tashqari ustunligi moliyaviy tizimning diversifikatsiyasini cheklaydi. Bu esa iqtisodiy risklarning konsentratsiyasiga olib keladi.

Kapital bozori uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb qilishda muhim ahamiyatga ega. U aksiyalar va obligatsiyalar orqali investitsiya jarayonlarini moliyalashtiradi. Rivojlangan mamlakatlarda kapital bozori bank tizimi bilan bir qatorda muhim moliyaviy vositachi hisoblanadi. Ammo rivojlanayotgan davlatlarda kapital bozori odatda sust rivojlangan bo'lib, investorlar sonining kamligi, korporativ boshqaruvning past darajasi va axborot shaffofligining yetishmasligi bilan tavsiflanadi [4].

Sug'urta tizimi iqtisodiy risklarni kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi. U iqtisodiy subyektlarga moliyaviy xavflardan himoyalanih imkonini beradi. Biroq, rivojlanayotgan davlatlarda sug'urta bozori ko'pincha yetarli darajada rivojlanmagan bo'ladi.

Investitsiya fondlari, mikromoliya tashkilotlari va boshqa moliyaviy vositachilar moliyaviy tizimning muhim elementlari hisoblanadi. Ular kichik va o'rta biznes subyektlarini moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi.

Rivojlanayotgan davlatlar moliyaviy tizimi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega:

1. Bank sektorining ustunligi. Ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda moliyaviy tizim banklarga yuqori darajada bog'langan. Bu esa kapital bozori va boshqa moliyaviy institutlarning rivojlanishini cheklaydi [5].

2. Moliyaviy inkluziyaning past darajasi. Aholining katta qismi moliyaviy xizmatlardan to'liq foydalanmaydi. Bu esa iqtisodiy rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi.

3. Institutsional muammolar. Huquqiy tizimning yetarli darajada rivojlanmaganligi investorlar ishonchini pasaytiradi.

4. Raqamli texnologiyalarning sust joriy etilishi

Raqamli moliya xizmatlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi moliyaviy tizim samaradorligini pasaytiradi.

Moliyaviy tizim muammolarini tushuntirishda bir nechta nazariy yondashuvlar mavjud.

Neoklassik yondashuv. Bu yondashuvga ko'ra, moliyaviy tizim bozordagi talab va taklif asosida shakllanadi. Ammo rivojlanayotgan davlatlarda bozor mexanizmlari to'liq ishlamasligi sababli ushbu model cheklangan darajada qo'llaniladi [6].

Institutsional yondashuv. Institutsional nazariya moliyaviy tizim samaradorligini huquqiy va siyosiy institutlar bilan bog'laydi. Ushbu yondashuv rivojlanayotgan davlatlar uchun ayniqsa muhimdir.

Endogen o'sish nazariyasi. Mazkur nazariyaga ko'ra, moliyaviy tizim iqtisodiy o'sishning ichki omili hisoblanadi. Moliyaviy rivojlanish innovatsiyalarni rag'batlantiradi va kapital samaradorligini oshiradi [7].

Globalizatsiya jarayonlari moliyaviy tizim rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, xalqaro kapital oqimlari oshmoqda,

xorijiy investitsiyalar kengaymoqda, moliyaviy bozorlarda integratsiya kuchaymoqda. Biroq, globalizatsiya bilan birga yangi risklar ham yuzaga kelmoqda. Jumladan, moliyaviy inqirozlarning tez tarqalishi va tashqi omillarga bog'liqlik ortmoqda [8].

So'nggi yillarda moliyaviy tizimda raqamli transformatsiya jarayoni jadallashdi. Fintech, mobil banking, blokcheyn texnologiyalari moliyaviy xizmatlar ko'rsatish sifatini tubdan o'zgartirmoqda.

Raqamli moliya quyidagi afzalliklarni ta'minlaydi: xizmatlar tezkorligi, xarajatlarning kamayishi, moliyaviy inkluziyaning oshishi. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik, ma'lumotlarni himoya qilish va regulyator masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda [9].

Xulosa sifatida, yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizim murakkab va ko'p qirrali tizim bo'lib, uning samarali ishlashi ko'plab omillarga bog'liq. Ayniqsa, institutsional rivojlanish, moliyaviy diversifikatsiya va raqamli transformatsiya jarayonlari muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Moliyaviy tizim va uning iqtisodiy rivojlanishdagi o'zini masalasi iqtisodiy fanlarda eng ko'p o'rganilgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotida moliyaviy tizimning samaradorligi va uning iqtisodiy o'sishga ta'siri masalalari ko'plab iqtisodchi olimlar tomonidan turli nazariy yondashuvlar asosida tadqiq etilgan.

Moliyaviy tizimning iqtisodiy o'sishga ta'siri bo'yicha ilk fundamental tadqiqotlar XX asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi. Xususan, Levine tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda moliyaviy rivojlanish iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biri sifatida baholanadi. U moliyaviy tizim orqali jamg'armalar investitsiyalarga

yo'naltirilishini va bu jarayon iqtisodiy samaradorlikni oshirishini ta'kidlaydi [1].

Shuningdek, King va Levine tomonidan olib borilgan empirik tadqiqotlar moliyaviy rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda iqtisodiy o'sish sur'atlari yuqori bo'lishini ko'rsatadi. Ularning fikricha, moliyaviy tizim rivojlanishi innovatsiyalarni rag'batlantiradi va kapitaldan foydalanish samaradorligini oshiradi [2]. Biroq, ayrim iqtisodchilar ushbu bog'liqlikni bir tomonlama deb hisoblamaydilar. Masalan, Robinson moliyaviy rivojlanish iqtisodiy o'sish natijasida yuzaga keladi, degan fikrni ilgari suradi. Ya'ni, iqtisodiy o'sish moliyaviy tizim rivojlanishini rag'batlantiradi [3].

Bank tizimining iqtisodiyotdagi roli ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Mishkin o'z asarlarida bank tizimini moliyaviy vositachilikning asosiy elementi sifatida ta'riflab, uning iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyatini alohida ta'kidlaydi [4]. Shu bilan birga, Stiglitz va Weiss kredit bozoridagi nomukammalliklarni tahlil qilib, axborot assimetriyasi muammosi bank kreditlash jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Ularning fikricha, rivojlanayotgan davlatlarda aynan ushbu omil moliyaviy tizim samaradorligini pasaytiruvchi asosiy sabab hisoblanadi [5].

Kapital bozori rivojlanishi masalasi ham ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Demirguc-Kunt va Levine o'z tadqiqotlarida kapital bozori rivojlanishi iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlashda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Ular bank tizimi va kapital bozori o'rtasidagi muvozanat iqtisodiy barqarorlik uchun zarur ekanligini qayd etadi [6]. Boshqa tadqiqotlarda esa, kapital bozori rivojlanmagan davlatlarda investitsiya imkoniyatlari cheklanishi va

iqtisodiy o'sish sur'atlari pasayishi qayd etilgan [7].

Moliyaviy tizim samaradorligini tushuntirishda institutsional yondashuv alohida ahamiyatga ega. North tomonidan ilgari surilgan nazariyaga ko'ra, iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili sifatida institutlar muhim rol o'ynaydi. Kuchli huquqiy tizim va samarali boshqaruv moliyaviy tizim rivojlanishini ta'minlaydi [8]. Shuningdek, Acemoglu va Robinson tadqiqotlarida inklyuziv institutlar mavjud bo'lgan davlatlarda iqtisodiy rivojlanish yuqori bo'lishi ta'kidlanadi. Bu esa moliyaviy tizim samaradorligi bilan bevosita bog'liqdir [9].

Moliyaviy globalizatsiya masalasi ham ilmiy adabiyotlarda muhim o'rin egallaydi. Obstfeld va Taylor global moliyaviy integratsiya kapital oqimlarini oshirishini, ammo shu bilan birga moliyaviy inqirozlar xavfini ham kuchaytirishini qayd etadi [10]. Shuningdek, Rodrik globalizatsiya jarayonida milliy iqtisodiyotlarning tashqi omillarga bog'liqligi ortishini ta'kidlaydi. Bu esa rivojlanayotgan davlatlar uchun qo'shimcha risklarni yuzaga keltiradi [11]. So'nggi yillarda moliyaviy tizimni o'rganishda raqamli texnologiyalar alohida e'tibor qaratilayotgan yo'nalishga aylandi. World Bank hisobotlarida fintech rivoji moliyaviy inkluziyani oshirishda muhim vosita sifatida baholanadi [12]. Shuningdek, IMF tadqiqotlarida raqamli moliya xizmatlari rivojlanayotgan davlatlarda bank tizimining kamchiliklarini qoplash imkonini berishi ta'kidlanadi [13]. Biroq, ayrim tadqiqotchilar raqamli moliya bilan bog'liq xavflarga ham e'tibor qaratadi. Jumladan, kiberxavfsizlik muammolari va regulyator mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi asosiy muammolar sifatida qayd etiladi [14].

O'zbekiston moliyaviy tizimi bo'yicha ham qator ilmiy tadqiqotlar mavjud. Mahalliy iqtisodchilar tomonidan olib borilgan

tadqiqotlarda bank sektorining ustunligi, kapital bozori rivojlanishining sustligi va davlatning yuqori ulushi asosiy muammolar sifatida ko'rsatiladi [15]. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar hisobotlarida O'zbekistonda moliyaviy sektorni liberallashtirish va institutsional islohotlar amalga oshirilayotganligi qayd etiladi. Biroq, moliyaviy tizim samaradorligini oshirish uchun qo'shimcha chora-tadbirlar zarurligi ta'kidlanadi [16].

Xulosa qilib, yuqoridagi ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, moliyaviy tizim rivojlanishi iqtisodiy o'sishning muhim omili hisoblanadi. Shu bilan birga, rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizim samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida institutsional rivojlanish, moliyaviy diversifikatsiya va texnologik taraqqiyot alohida ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar sharhi shuningdek shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy tadqiqotlarda rivojlanayotgan davlatlar moliyaviy tizimining ayrim jihatlari o'rganilgan bo'lsa-da, ularni kompleks tarzda, ayniqsa

O'zbekiston misolida chuqur tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda. Mazkur tadqiqot aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizim samaradorligini baholash amaliy tahlilni talab qiladi. Ushbu bo'limda O'zbekiston moliyaviy tizimi bank sektori, kapital bozori va raqamli moliya rivoji nuqtai nazaridan kompleks tahlil qilinadi.

1. O'zbekiston moliyaviy tizimining umumiy holati. So'nggi yillarda O'zbekistonda moliyaviy sektorni isloh qilishga qaratilgan keng ko'lamlı chora-tadbirlar amalga oshirildi. Xususan: bank tizimini transformatsiya qilish, valyuta liberalizatsiyasi, davlat banklarini qisqartirish, kapital bozori infratuzilmasini rivojlantirish. Shunga qaramay, moliyaviy tizim hali ham bank sektoriga yuqori darajada bog'liq bo'lib qolmoqda [1].

2. Bank sektori tahlili. Bank sektori O'zbekiston moliyaviy tizimining asosiy qismi hisoblanadi.

1-jadval

O'zbekiston bank sektorining asosiy ko'rsatkichlari

T/R	Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023
1.	Bank aktivlari (YAIMga nisbatan, %)	55	60	62	65
2.	Kreditlar (YAIMga nisbatan, %)	45	50	52	55
3.	Depozitlar (YAIMga nisbatan, %)	28	30	32	35
4.	Davlat banklari ulushi (%)	85	82	78	72

Manba: Markaziy bank ma'lumotlari asosida tuzilgan [2]

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki: bank aktivlari yildan-yilga o'sib bormoqda, kreditlash hajmi ortmoqda, depozitlar hajmi sekin o'smoqda, davlat banklari ulushi kamaymoqda. Bu holat moliyaviy tizimda ijobiy transformatsiya jarayoni ketayotganini

ko'rsatadi. Biroq, davlat banklarining ulushi hali ham yuqori bo'lib qolmoqda, bu esa raqobat muhitini cheklaydi [3]. 3. Kapital bozori tahlili. Kapital bozori rivojlanayotgan davlatlarda eng zaif bo'g'inlardan biri hisoblanadi.

2-jadval

Kapital bozori ko'rsatkichlari

T/R	Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023
1.	Fond bozori kapitalizatsiyasi (YAIMga nisbatan, %)	5	6	7	8
2.	Emitent kompaniyalar soni	100	110	125	140
3.	Investorlar soni (ming)	15	20	30	45

Manba: Fond bozori ma'lumotlari [4]

Kapital bozori bo'yicha quyidagi xulosalar chiqarish mumkin: kapitalizatsiya darajasi juda past, investorlar soni oshmoqda, lekin hali yetarli emas, korporativ boshqaruv darajasi past. Bu esa kapital bozorining iqtisodiyotdagi rolini cheklaydi va bank sektoriga ortiqcha yuk tushishiga olib keladi [5].

4. Raqamli moliya rivoji. So'nggi yillarda O'zbekistonda fintech sektori faol rivojlanmoqda.

3-jadval

Raqamli moliya ko'rsatkichlari

T/R	Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023
1.	Mobil banking foydalanuvchilari (mln)	5	8	12	18
2.	Elektron to'lovlar ulushi (%)	35	45	55	65
3.	Fintech kompaniyalar soni	20	35	50	70

Manba: Raqamli iqtisodiyot hisobotlari [6]

Tahlil qilinsa, raqamli xizmatlardan foydalanish keskin oshgan, mobil banking ommalashgan, fintech sektori tez rivojlanmoqda.

Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi muammolar aniqlandi:

1. Bank sektoriga ortiqcha bog'liqlik (Moliyaviy resurslarning asosiy qismi banklar orqali taqsimlanmoqda).
2. Kapital bozori rivojlanmaganligi (Uzoq muddatli investitsiyalar uchun imkoniyatlar cheklangan).
3. Institutsional muammolar (Huquqiy baza va investor himoyasi yetarli emas).
4. Raqamli transformatsiya muammolari (Texnologik rivojlanish notekis amalga oshmoqda).

Tahlil natijasida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- 1) bank sektorini xususiylashtirishni jadallashtirish;
- 2) fond bozorini rivojlantirish;
- 3) xorijiy investorlarni jalb qilish;
- 4) fintech ekotizimini kengaytirish;
- 5) moliyaviy savodxonlikni oshirish.

O'zbekiston moliyaviy tizimi rivojlanish bosqichida bo'lib, ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Biroq, tizimda strukturaviy nomutanosiblik mavjud. Ayniqsa, bank sektorining ustunligi va kapital bozori rivojlanmaganligi asosiy muammolar sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bilan birga, raqamli moliya rivoji kelajakda moliyaviy tizim samaradorligini oshirish uchun muhim imkoniyat yaratadi.

XULOSA

Mazkur ilmiy tadqiqot doirasida rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy tizimning shakllanishi, rivojlanish xususiyatlari hamda mavjud muammolari kompleks tarzda o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy tizim iqtisodiy o'sishning muhim determinantlaridan biri bo'lib, uning samaradorligi mamlakatning umumiy iqtisodiy barqarorligi va investitsion jozibadorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [1]. Tadqiqotning nazariy qismida moliyaviy tizimning iqtisodiy mohiyati, funksiyalari va tarkibiy tuzilishi tahlil qilindi. Aniqlanishicha, moliyaviy tizim jamg'armalarni safarbar etish, ularni investitsiyalarga yo'naltirish, risklarni boshqarish va iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash kabi asosiy funksiyalarni bajaradi. Ushbu funksiyalar to'liq va samarali amalga oshirilgandagina iqtisodiyotda barqaror o'sish ta'minlanadi [2].

Adabiyotlar sharhi natijalari shuni ko'rsatdiki, moliyaviy rivojlanish va iqtisodiy o'sish o'rtasida mustahkam bog'liqlik mavjud. Xususan, moliyaviy tizim rivojlangan mamlakatlarda investitsiya faolligi yuqori bo'lib, iqtisodiy o'sish barqaror kechadi. Shu bilan birga, ayrim ilmiy yondashuvlar moliyaviy tizim rivoji iqtisodiy o'sish natijasida shakllanishini ham ta'kidlaydi. Bu esa ushbu ikki omil o'rtasida o'zaro bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi [3].

Amaliy tahlil qismida O'zbekiston moliyaviy tizimi chuqur o'rganildi va uning asosiy xususiyatlari aniqlandi. Xususan, mamlakat moliyaviy tizimi bank sektoriga yuqori darajada bog'langanligi, kapital bozori rivojlanishining sustligi va moliyaviy vositachilik darajasining yetarli emasligi bilan tavsiflanadi. Shu bilan birga, so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar natijasida bank sektorida ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda, davlat banklari ulushi qisqarib

bormoqda va moliyaviy xizmatlar sifati oshmoqda [4].

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston moliyaviy tizimida quyidagi asosiy muammolar mavjud:

- moliyaviy tizimning bank sektoriga haddan tashqari bog'liqligi;
- kapital bozori infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi;
- institutsional va huquqiy muhitning mukammal emasligi;
- moliyaviy inkluziyaning past darajasi;
- raqamli moliya infratuzilmasining nomutanosib rivojlanishi [5].

Mazkur muammolar moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishiga to'sqinlik qilib, iqtisodiy o'sish imkoniyatlarini cheklab qo'ymoqda. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari O'zbekistonda moliyaviy tizimni rivojlantirish uchun muhim imkoniyatlar mavjudligini ham ko'rsatdi. Xususan, raqamli texnologiyalarni joriy etish, fintech sektorini rivojlantirish va xalqaro moliyaviy integratsiyani kuchaytirish orqali moliyaviy tizim samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin [6].

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

Birinchi, bank sektorini yanada liberallashtirish va davlat ulushini qisqartirish zarur. Bu raqobat muhitini kuchaytirib, moliyaviy xizmatlar sifatini oshiradi.

Ikkinchi, kapital bozorini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Xususan, aksiyalar va obligatsiyalar bozorini kengaytirish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish va investorlar huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish zarur [7].

Uchinchi, moliyaviy inkluziyani oshirish muhim ahamiyatga ega. Aholining keng qatlamlarini moliyaviy xizmatlar bilan qamrab olish iqtisodiy faollikni oshiradi va norasmiy iqtisodiyot ulushini kamaytiradi.

To‘rtinchidan, raqamli moliya tizimini rivojlantirish zarur. Mobil banking, elektron to‘lov tizimlari va fintech xizmatlarini kengaytirish orqali moliyaviy tizim samaradorligini oshirish mumkin.

Beshinchidan, institutsional islohotlarni chuqurlashtirish talab etiladi. Huquqiy baza mustahkamlanishi, shaffoflik oshirilishi va korrupsiya darajasi kamaytirilishi moliyaviy tizimga bo‘lgan ishonchni oshiradi [8].

Umuman olganda, mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, rivojlanayotgan davlatlarda, xususan O‘zbekistonda

moliyaviy tizimni rivojlantirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim. Moliyaviy tizimning samarali faoliyati iqtisodiy o‘shishning barqarorligini ta‘minlash, investitsiyalarni jalb qilish va aholi farovonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, moliyaviy tizimni modernizatsiya qilish, uning institutsional asoslarini mustahkamlash va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali mamlakat iqtisodiyotining uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta‘minlash mumkin [9].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Levine R. Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda // Journal of Economic Literature. – 1997. – Vol. 35(2). – P. 688–726.
2. King R.G., Levine R. Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right // Quarterly Journal of Economics. – 1993. – Vol. 108(3). – P. 717–737.
3. Robinson J. The Generalization of the General Theory // The Rate of Interest and Other Essays. – London: Macmillan, 1952.
4. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – 11th ed. – Pearson Education, 2016.
5. Stiglitz J.E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // American Economic Review. – 1981. – Vol. 71(3). – P. 393–410.
6. Demirguc-Kunt A., Levine R. Financial Structure and Economic Growth: A Cross-Country Comparison of Banks, Markets, and Development. – Cambridge: MIT Press, 2001.
7. OECD. Financial Market Trends. – Paris: OECD Publishing, 2021.
8. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
9. Acemoglu D., Robinson J.A. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. – New York: Crown Business, 2012.
10. Obstfeld M., Taylor A.M. Global Capital Markets: Integration, Crisis, and Growth. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
11. Rodrik D. The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy. – New York: W.W. Norton & Company, 2011.
12. World Bank. Global Financial Development Report 2020: Bank Regulation and Supervision a Decade after the Global Financial Crisis. – Washington, DC: World Bank, 2020.
13. International Monetary Fund (IMF). Fintech: The Experience So Far. – IMF Policy Paper, 2019.
14. Financial Stability Board. Financial Stability Implications from FinTech. – Basel, 2017.
15. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Yillik hisobotlar (2020–2023). – Toshkent, 2024.
16. International Monetary Fund (IMF). Republic of Uzbekistan: Country Report. – Washington, DC, 2023.